

Livsholdningsmæssigt krydspresede menneskers brug af de skandinaviske folkekirker som ramme om fejring af livsovergange

Situationen og et forslag til en teologi for religionsmødet i de kirkelige handlinger¹

”Alt er tilladt, men ikke alt gavner. Alt er tilladt, men ikke alt bygger op. Søg ikke det, som er til bedste for jer selv, men det, som er til bedste for andre”

(1 Kor 10,23 f.)

HANS RAUN IVERSEN

Tidl. Lektor i Praktisk Teologi og
Leder af Center for Kirkeforskning
HRI@teol.ku.dk

Med vanlig præcision og realisme beskrev biskop Niels Henrik Arendt (1950-2015) Den danske Folkekirkes forhold til mennesker af anden religion end folkekirkekristendom således i 2007:

Folkekirkens forhold til ”de andre” er præget af utilstrækkelig kontakt og manglende teologisk overvejelse. Der er en begyndende forståelse af, at kirken skal præsentere og repræsentere kristendommen i forhold til mennesker af anden religion. Men med hvilken begrundelse – og hvordan? Kan vi svare på det, kan vi måske også være på vej til at finde de nødvendige greb i forhold til sekulariseringen. Frimodighed, overbevisning og tiltro til budskabet er der brug for i forhold til begge udfordringer. (Arendt 2007, 128).

Selv om folkekirken (også) på dette område halter bagefter de andre skandinaviske hovedkirker, er der trods alt sket meget på dette område i Danmark siden 2007. Det skal jeg komme tilbage til. På den baggrund er min ambition her intet mindre end at give et grundlæggende bud på akkurat den slags teologiske overvejelser, som Arendt efterlyste i 2007. Basalt har jeg samme udgangspunkt, som Arendt: Udfordringen fra kirkens møde med sekulariserede danskere er grundlæggende den samme som i mødet med mennesker af anden religion og kultur. Begge steder handler det om dels at forstå ”de andre” til bunds, dels at være lysende klar på, hvad det er, kirken vil i forhold til dem og hvorfor?² Kan folkekirken komme på omgangshøjde med de mange slags mennesker af anden kultur og religiøs orientering i Danmark, finder den nok i samme omgang ”det nødvendige greb” i kontakten med sekulariserede danskere, hvoraf hovedparten stadigvæk er medlemmer af kirken. Det store flertal af mennesker i de skandinaviske lande deltager i kirkelige handlinger mindst én gang hvert år. Derfor er de kirkelige handlinger, især de tværreligiøse, folkekirkernes bedste teologiske eksperimentarium og lærested i dag.

¹ Afslutningsforedrag ved Skandinavisk Religionsdialog Konference om ”Ritualer og religionsmøde – når religionsmøder flytter ind i kirkerummet” 22.-24. oktober 2018 på Schæffergården, Gentofte. Foredraget forelå ved konferencen kun i form af handout og power points og har ved sammenskrivningen fået en lidt anderledes og udvidet form. Tak til religionsteologisk konsulent Ane Kirstine Brandt fra Folkekirke & Religionsmøde for idéoplæg, coaching og korrekturlæsning.

² Begge steder gælder Søren Kierkegaard fordring i forholdet til den anden: Men må ”først og fremmest ... passe paa at finde ham der, hvor han er, og begynde der.” Man skal ydmyge sig under den anden, som man ikke forstår, idet man prøver at forstå den anden, ligesom vedkommende forstår sig selv – og måske endda lidt bedre (Kierkegaard 2012, 27ff.).

Kristendommen bliver til og leves ud, der hvor Kristustro (som det sker overalt i Det Nye Testamente) møder ikke-Kristustro. Kan folkekirken rumme de kulturelt og religiøst radikalt anderledes, kan den også lære at skabe mødesteder for vores hjemmefødte medborgere, så forskellige de er. Derfor må indsatsen omkring de kirkelige handlinger, især de tværreligiøse, opprioriteres i kirkens arbejde.

KRYDSPRESSEDE LIVSTYDNINGER SOM VILKÅR

Mennesker, som vi er flest i Danmark, er ikke søgende shoppere, der hver især sammensætter vores personlige religion på et livstydningmarked. Tværtimod er de mange lag i vores livstydninger noget, vi altid finder i os selv. Det er et vilkår for enhver, der er vokset op i Danmark i dag: Fra første skoledag, hvis ikke før, omgives vi med mange slags livstolkninger. Derfor er de allerfleste af os på én gang kulturkristne, naturalister, påvirkede af alternative, nyåndelige praksisformer og andre religioner, og nogle af os er oven i det kirkekristne eller aktivt engagerede i andre religioner og livsholdninger, alt sammen i varierende grad. I alle de situationer, hvor vi får brug for det, må vi alle kæmpe med at forstå vort livs forskellige udfordringer ud fra vores krydspresede livstydning. Derfor er vi eksistentielt og livsorienteringsmæssigt ambivalente. Det er sekulariseringens kerne, siger Charles Taylor i sin store bog *A Secular Age* fra 2007. Ambivalensen betyder, at vores tro fremstår som forbeholden og svag. Det gælder for de fleste af os, som det gælder for børnene i skolen. De fleste kan istemme sætningen: "Jeg tror lidt på Gud, men det kan godt ske, at det ikke passer".

Som mennesker har vi derfor i dag ikke blot brug for at blive set og anerkendt, men for at blive omgivet af *resonans*, dvs. en form for respons, der knytter til ved og derfor styrker vores identitet, og som i bedste fald "omtoner os med et tilbud om en tro og en trøst" (P.C. Kierkegaard, 1868), der kan opbygge vores indre menneske. Det skete i høj grad i tidligere generationers faste liv omkring bøn, salmesang og katekismus. Fordi der ikke længere er én fælles hovedtradition, har vi alle hele tiden brug for at orientere os i forhold til vores liv. Ingen kan i dag nøjes med at hvile i én tradition. Livstydningsskampen foregår i os alle. Mødet mellem mennesker af radikalt forskellig tro er på den måde blot en særlig, ofte en skærpet udgave, af den kamp om livstydningen, som vi alle lever med.

Historien kan læses som en lang fortælling om udvikling gennem blandinger af kulturer og religioner. I Danmark er det i dag tydeligt på to måder især: Den individuelle og den familie- og samfundsmæssige.

Flere og flere – og efterhånden næsten vi alle – lever med individuelle kultur- og religionsblandinger og for den sags skyld med synkretisme, som har været en del af kristne menneskers virkelighed fra Det Nye Testamente til i dag. "Der er megen hedenskab i mig endnu" kunne Grundtvig sige. I dag er det andet og mere end hedenskab, der er meget af i os alle. Selv om nationalisterne i Danmark i dag søger at bryde med globalismens ideologi, fortsætter globaliseringen og dermed den livsholdningsmæssige pluralisering bag om ryggen på os. Som moderniseringen fortsætter under det postmoderne og sekulariseringen under det postsekulære, fortsætter globaliseringen, selvom det tit og ofte var mere bekvemt, om vi kunne vælge at hygge os i smug, selv om hele verden brænder om vor vugge. Globaliseringsforskeren R. M. Kanter peger på fire primært teknologisk betingede fænomener, der karakteriserer globaliseringen og dens konsekvenser for religion og livsorientering. For det første er der *mobiliteten*: alt kan flyttes meget hurtigt: mennesker, varer, budskaber og kulturformer. For det andet *samtidigheden*: Alting er på samme tid overalt, nyhederne er spredt omkring på kloden, før de er kendt lokalt, der er de samme varer og den samme musik i butikkerne overalt på én og samme tid. For det tredje *smutvejsstrategien*: man kan altid by-passe og finde en anden vej, fx og især via de digitale medier. Når de gamle veje lukkes, åbnes en ny. Og endelig for det fjerde *pluralismen*: Det er ikke længere muligt at få folk til at tænke og handle på de samme måder, for der er altid

nogle, der ser andre muligheder (Kanter 1995). Om og i givet fald: hvilken betydning kampen mellem globaliseringen og anti-globalismen vil få for den eksistentielle orientering kan vi kun gisne om. Foreløbigt er en gammel nationalkirke som Den danske Folkekirke kommet længere ind i den folkelige varme, fordi den jo er så gammeldags, at det stadig er nationalt organiseret.

Lad mig konkludere omkring vores eksistentielle situation i dag: Skandinaver, som vi er flest, er ikke evigt søgende, men "uafhængte enere", der er taknemmelige, når nogen, fx præsten, rækker os en hånd, så vi kan sige: "Man kan godt nok mærke, at du er præst", sådan som tjener Mortensen siger til vikarpræsten Andreas i Lone Scherfigs film *Italiensk for begyndere* fra år 2000. "Uafhængte enere", som Lone Scherfig kalder personerne i sin film, er også, hvad indvandrerne oplever, at de er blevet eller behandles som i det offentlige system, selv om de måske kommer fra kulturer med stærkere vægt på den kollektive identitet. Derfor opsøger vi alle de "quality places", fx kirkerne, hvor der *kunne* være noget for os. Vi er åbne over for den praksis og tro, som vi oplever som autentisk og i samklang med vores egne erfaringer. Andet kan vi til gengæld ikke bruge til ret meget.³

BLANDEDE FAMILIER SOM KIRKELIG UDFORDRING

Kultur- og religionsblandingerne findes ikke blot i os, men også omkring os, hvor mennesker med forskellig eksistential baggrund mødes og samvirker på mange måder, til og med i parforhold, ægteskab og familier. I Det Gamle Testamente er hovedreglen, at blandede ægteskaber mellem en jøde og en ikke-jøde er strengt forbudt (5. Mosebog 7,1-4). Resultatet er, at der i dag er under 10.000 'teknisk' set rigtige jøder i Danmark, men en kvart million med en form for jødisk afstamning.⁴ En indvandringshistorie over flere hundrede år har sine konsekvenser, som imidlertid hurtigt bliver af en art, så man knapt skænker dem en tanke, fordi de indgår i en fælles historie.⁵

I Det Nye Testamente hersker friheden, selv om Paulus anbefaler cølibatet, hvis man ellers kan klare det. En ikke-kristen ægtefælle og dermed børnene er helliget ved den kristne partner, siger han. Tilmed kan det jo være, at den kristne kan medvirke til den ikke-kristne partners omvendelse (1. Korinterbrev kap. 7). Historisk har tværreligiøse ægteskaber vist sig, at være en ganske effektiv integrationsmetode for religionerne og de monokulturelle lande. I Danmark kan vi tænke på alle de udenlandske kvinder, der indtil vore dage er blevet mere eller mindre tvangskonfirmerede ind i dansk lutherdom, før de kunne blive gift med en rigtig dansk prins. De nye undersøgelser omkring dåb viser i dag, at det er den ægtefælle, der føler mest for sin tro, der ender med at få sin vilje, når eksistentielle spørgsmål er til forhandling, fx omkring dåb eller ej, men ofte også omkring kirkeligt bryllup (Leth-Nissen og Trolle 2015). Den ægtefælle, der er mest usikker i sin tro, følger så som regel med den stærkere troende til kirken – eller moskeen etc.

I dag tror de fleste i Danmark – med undtagelse af bl.a. nogle af første generations indvandrere blandt muslimer - på, at hjertet har sine grunde, som man hellere må følge. Det betyder, at antallet af blandede ægteskaber stiger proportionalt med antallet af indvandrere, mens en mindst lige så stor og stærkt voksende tendens er ægteskaber mellem

³ Den her kun kort skitserede eksistensanalyse har jeg udfoldet i *Ny praktisk teologi* fra 2018, især i kapitel 2 og 3.

⁴ Oplysninger fra overrabbiner Jair Melchior ved konferencen.

⁵ Jøderne er et interessant eksempel på, at en indvandrergroupe på en gang kan fastholde egen identitet i en mindre gruppe, i Danmark i Det Jødiske Samfund, mens man samtidig både fra kernegruppen og bl.a. via samgifte med etniske danskere etc. samlet set får en meget omfattende indflydelse på landets kultur i alle dimensioner. Samtidig har Det Jødiske Samfund fortsat samme vigtige betydning som flagskib for de jøder, som ikke er medlemmer af samfundet, som kirkekristendommen har for det store flertal af kulturkristne i Danmark. Det var først, da det nærmest var for sent under 2. verdenskrig, at stemningen i Danmark klart vendte sig til at være pro-jødisk. Til gengæld har der – på trods af nogle få ekstremister samt politisk Israel-kritik – aldrig efter 2. verdenskrig været tvivl om, at så godt som hele den danske befolkning ser jøderne som et værdifuldt bidrag til det danske samfund. Midt i nationalisme etc. er det en meget opbyggelig historie.

danskfødte medlemmer og ikke-medlemmer af folkekirken. Vi har ingen officielle statistikker for blandede ægteskaber i Danmark. Hvad vi har af casestudier og kvalitative interviews, bekræfter imidlertid, at billedet er akkurat så mangfoldigt familiemæssigt udfordrende, som man kan forestille sig, hvis man ellers har fantasi til det (Singla 2015). Et billede af omfanget af religionsmøder i familierne, får vi ved at se på, at 13 procent af befolkningen af Danmarks Statistik rubriceres som indvandrere eller efterkommere, mens 25 procent af befolkningen ikke er medlemmer af folkekirken. Med de blandede ægteskaber og parforhold, hvor også danskfødte par kan have meget forskellige syn på tro og eksistens, følger under alle omstændigheder et stærkt stigende antal kirkelige handlinger, der på én gang skal være meningsfulde og opbyggelige for to eksistentielt ganske forskellige parter og deres familier og øvrige gæster.

De kirkelige handlinger er de skandinaviske kirkers betegnelse for dåb, confirmation, bryllup og begravelse, dvs. de livsovergangsriter, som man finder i så at sige alle kulturer, men som traditionelt har været fejret i kirken i lande som de skandinaviske med gamle monopolagtige nationalkirker. I Danmark havde kirken eneret på at levere disse ritualer indtil grundloven af 1849, og siden er der kun ganske langsomt opstået alternative tilbud. Derfor har folkekirken et tredobbelt ansvar, når den bliver bedt om at stille de kirkelige handlinger til rådighed. *For det første* tænker ganske mange, gammel- som nydanskere, at det hører sig til i Danmark at kalde på en præst, fx ved bryllup og fødsel. Der er mange beretninger om unge muslimske par, der gerne vil giftes i kirken, hvad de juridisk set kun kan blive, hvis mindst den ene er medlem, og om nye forældre, der beder om at få tilkaldt en præst, hvis de har fået barn, som måske ikke kan overleve. I begge tilfælde må præsten tage henvendelsen alvorligt og fx velsigne barnet og bede en bøn med og for forældrene. *For det andet* har kirken og kirkerummet og dets traditioner en stor styrke, når det gælder rituelle overgange. Også her står beretningerne i kø, fx om resourcesvage forældre, der har fået et menneskeligt løft ved at få hjælp fra kirken til at gennemføre en dåb og en dåbsfest for deres barn. Kirken har en rituel magt, som den må forvalte med ansvar. Endelig *for det tredje* er kirken naturligvis forpligtet til at lade kristendommen træde frem som bæredygtig livstolkning i alt, hvad den gør, også i de kirkelige handlinger.

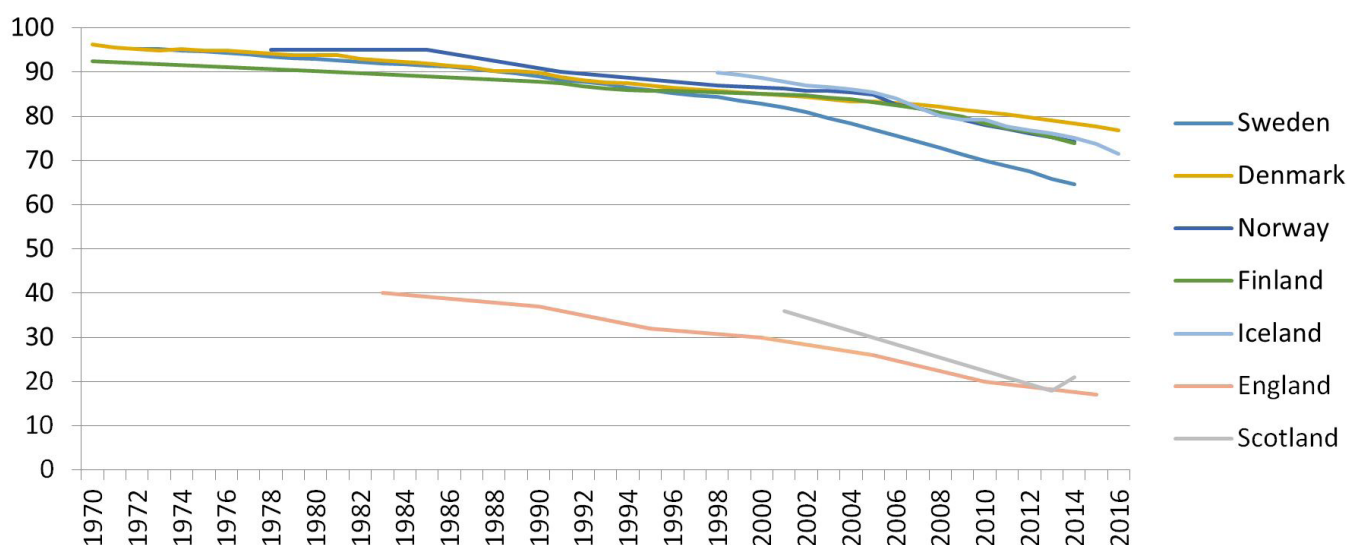
DE SKANDINAVISKE FOLKEKIRKER OG DERES MEDLEMMER

Hvad jeg hermed har sagt om de to former for religions- og livsorienteringsmøde, den i den enkelte og den i de blandede familier, gælder antageligt stort set i lige grad for alle tre skandinaviske lande, selv om jeg kun har henvist til dansk materiale. Jeg skal i det følgende sige lidt om hver af de skandinaviske folkekirkers medlemsudvikling og dernæst om deres religionsteologiske profiler

De tre skandinaviske kirker, Svenska Kyrkan, Den norske Kirke og Den danske Folkekirke er fælles om at være gamle stats- og nationalkirker. Der er ganske meget litteratur om kirkerne og deres forskelle og ligheder. Selv har jeg forsøgt mig med flere indlæg af oversigtskarakter (se fx Iversen 2012a). I det tværfaglige forskningsprojekt *What Money Can't Buy. The Dynamics Between Market Orientation, Individualization, and Social Capital. The Case of the Danish Folk Church* baseret i Center for Kirkeforskning 2014-19, er vi kommet et skridt dybere i de sammenlignende studier af vore kirker. Hidtil har både den europæiske religionskritiske og den amerikanske religionspositive forskning haft mest travlt med at understrege, at vore kirker og deres medlemmer er aldeles sekulariserede og nærmest uden religiøs identitet, hvorfor de bør kategoriseres som "nominal", altså kirker og kristne blot af navn. Det synspunkt har vi vendt rundt på i det nye projekt, hvor vi i stedet taler om "A surprising persistence of religion in old national churches". Vi finder, at det er nødvendigt at tage skandinavisk kristendom alvorligt som "A Christianity in its own right" – på linje med fx polsk, ortodoks eller afrikansk kristendom

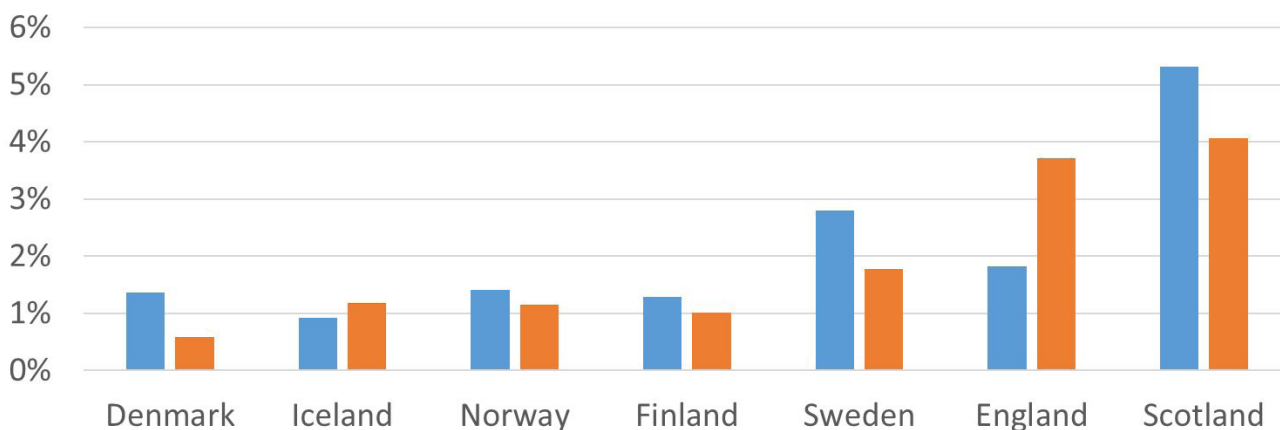
(Woodhead og Iversen (eds.) 2019). Lad os først her se på nogle komparative aktivitetsstatistikker, som det for første gang er lykkedes at etablere i det nye projekt, hvor vi inddrager alle de fem nordiske nationalkirke sammen med den skotske og den engelsk-anglikanske. Først ser vi på medlemsudviklingen – eller i de britiske kirker – oplysningerne om "tilknytning" til kirkerne, idet det formelle medlemstal kun ligger på ganske få procent af befolkninger i England og Skotland.

Affiliation/membership as a percentage of population 1970-2016

Medlemstallene i de gamle nationalkirker, som engang lå på næsten 100 procent, er ikke overraskende overalt på vej ned. I de britiske kirker, som i århundreder har haft andre store konfessioner i landet og i det hele taget har ganske anderledes kirkeformer, er nedgangen drastisk. I de senere år har folkekirken i Danmark været bedst til at fastholde medlemstallet, mens den hurtigste nedgang findes i Sverige. Disse tendenser genfindes, når vi sammenholder nedgangen i medlemstallet med brugen af kirkelige handlinger:

Annualized rate of decline of rituals and affiliation/membership for the seven churches 2000-2014

Et empirisk fund, som kan belyse de to grafer, finder vi i De Europæiske Værdiundersøgelseres svar på udviklingen i befolkningernes tillid de gamle nationalkirker, sådan som denne har udviklet sig mellem 1981 og 2008. Her ser det ud til, at udviklingen i Danmark i forholdet mellem folk og kirke har været positiv, mens den står på status quo i Norge og Sverige:

Percentage of people that have a great deal or quite a lot of confidence in the church

European Values Surveys

	1981	1990	1999	2008
Britain	49	43	34	36
Denmark	50	47	59	63
Finland	No data	32	58	47
Iceland	71	68	65	64
Norway	50	45	54	44
Sweden	39	37	45	39

En forklaring på tendenserne bag disse tal overvejer vi i projektet ved at indplacere de syv gamle nationalkirker i Nordeuropa på en skala mellem samfundskirke og kirke-kirke.

Samfundskirke	Kirke-Kirke
Societal Church	Ecclesial Church
Salt	Lys
"Kirke for andre"	"Kirke for traditionen"
At være til stede og bidrage uden betaling	Optaget af kirkens identitet
Lokal kirkeudvikling	Menighedsudvikling

En samfundskirke (*societal church*) søger, planlagt eller uplanlagt, at være til stede som salt så mange steder i menneskers liv som muligt. Den stræber mod at være kirke for alle, også andre end dem, der kommer til kirken af sig selv. Hvad den har af muligheder, og hvad den udvikler af tilbud søger den at stille til rådighed for alle på lige fod uden betaling. Den er ikke optaget af sin indre opbygning, fx i form af menighedsudvikling, men nok af lokal kirkeudvikling, idet den løbende diskuterer, hvordan kirken skal være til stede i det lokale miljø.

En kirke-kirke (*ecclesial church*) vil gerne stå som et lys i en tydelig position med et klart budskab til samfundet uden for kirken. Den holder derfor ganske stærkt fast ved sin tradition og identitet og er meget optaget af kirkens interne struktur og teologiske selvforståelse. Skal der bygges op, taler man om menighedsudvikling, så kirken kan fornyes under kendte rammer.

Det er ikke muligt at gennemføre en entydig indplacering af de skandinaviske kirker på skalaen mellem samfundskirke og kirke-kirke. Men tendensen er tydeligt den, at Den danske Folkekirke med dens decentrale opbygning hælder mest mod at være en samfundskirke, mens de norske og svenske kirker på hver deres måde også har flere elementer af kirke-kirke-typen.

DE SKANDINAVISKE FOLKEKIRKERS RELIGIONSTEOLOGISKE PROFILER

Spørgsmålet er nu, om de skandinaviske folkekirkers religionsteologiske profiler følger et mønster der ligner deres indplacering på skalaen samfundskirke contra kirke-kirke? Sådan er det langt fra. Dels er der andre og flere faktorer, der spille ind her. Dels kan en kirke godt være kirke-kirke samtidig med, at den har en inkluderende religionsteologisk profil, ligesom en kirke kan være samfundskirke uden af den grund også at være religionsteologisk inkluderende. Det sidste, som i nogen grad karakteriserer Den danske Folkekirke, ligner en selvmodsigelse, som måske skyldes, at kirken i Danmark, som det danske samfund i øvrigt, har mere travlt med at være dansk end med at være at være kristen.

I Danmark blev det kirkelige indvandrerarbejde først organiseret i 1990'erne med Mødestedet på Vesterbro, Islamisk Kristent Studiecenter, Tværkulturelt Center og indvandrerarbejde i Århus og Odense. I dette første årti var indsatsen præget af en række mennesker, der ligesom Niels Henrik Arendt var tidligere missionærer, som havde specielle forudsætninger fra deres arbejde i indvandrernes hjemlande. Efterhånden gik en række sogne og Indre Mission også ind i arbejdet. I 2002 dannede 9 ud af de 10 stifter stiftssamarbejdet Folkekirke og Religionsmøde, som har stået bag en række konferencer, udredningsarbejde og ikke mindst de årligt tilbagevendende møder mellem muslimske og kristne ledere. Siden 2002 har det frikirkelige Kirkernes Integrationstjeneste med et bagland bestående af 300 mindre kirker uden for folkekirken været meget aktiv. Senest er hertil kommet Folkekirkens Migrantsamarbejde under Mellemkirkeligt Råd, der står for en betydelig indsats i migrantarbejdet i dag. I 2007 udkom en bog, hvor en række bidragydere diskuterede en større religionssociologisk undersøgelse af de religionsteologiske holdninger blandt folkekirkens præster (Schelde m.fl. (red)), og i 2016 udkom tidsskriftet *Kritisk Forum for Praktisk Teologi* med beretninger om og refleksioner over 14 eksempler på lokalt religionsmøde, herunder tværreligiøse kirkelige handlinger. I stifter og provstier er netværk omkring religionsmøde under opbygning. En foreløbig tænketanksrapport fra 2017 om "Kirkelige handlinger i et samfund med forskellige religioner og livstydninger"⁶ var udsendt som dansk forberedelsesmateriale til den skandinaviske konference i oktober 2018.

Kirkernes religionsteologiske praksis, fx med fællesreligiøse begivenheder i kirkerne, er i Danmark ofte omgivet af polemisk konfrontation som bl.a. skyldes, at den manglende erfaringsopsamling og teologiske vejledning gør det vanskeligt at finde en balanceret, end sige fælles tilgang til det praktisk-kirkelige religionsmøde i Danmark. Det statslige styre i folkekirken, som betyder, at kirken ikke har fået autoriserede læredokumenter siden 1536, er med til at gøre det vanskeligt for kirken at tænke teologiske udfordringer forsvarligt igennem. Kirken i Danmark er derfor på dette område, som på andre lignende områder, fortsat præget af teologisk uafklarethed, som biskop Arendt konstaterede det i 2007. Det hindrer dog ikke, at der gøres meget godt arbejde omkring religionsmøder i og ud fra folkekirken en lang række steder i landet.

Når man studerer det norske dokument "Religionsmøtet ved kirkelige handlinger. En vejledning fra bispemøtet" fra 2016, der var udsendt som forberedelsesmateriale til konferencen i oktober 2018, fremstår den norske kirkes tilgang som institutionel og konfessionel mere end eksistentiel og derfor missions- og pastoralteologisk svag – uden megen sans for, at det generelt kendte forhold, at kirken bidrager til sekularisering af de eksistentielle udfordringer, når den styrer uden-

⁶ Se rapporten på <https://religionsmoede.dk/materialer/rapporter/kirkelige-handlinger-i-det-pluralistiske-samfund>

om dem. Der er dog meget mere at sige om situationen i Norge. Dels findes der en række religionsmødeprojekter rundt omkring i den norske kirke. Flere af dem reflekteres i bogen *Dialogteologi på norsk*, som også bringer udførlige teologiske ressourcer til brug for kirken arbejde og teologiske uddannelser i Norge. Dels har der været gjort langt mere i religionsteologisk forskning og uddannelse i Norge end i Danmark. Et godt eksempel er masteruddannelsen *Religion og samfund* ved Det teologiske Fakultet på Oslo Universitet, hvor man kan specialisere sig i islamisk teologi (med gode danske lærere som Safet Bektovic og Naveed Baig), hvad der aldrig er lykkedes i det mere nationalistiske og sekularistiske Danmark (Lindberg 2015). I de senere år har ikke mindst erfaringerne fra og eftertanken efter massakren på Utøya 22. juli 2011 sat gang i overvejelserne omkring kirkens beredskab, når det gælder interreligiøse ritualer.

Den svenske kirke er generelt præget af den økumeniske teologi, sådan som den i dag indoptager religionsteologien. Svenska Kyrkan støtter sig til Kirkernes Verdensråds tradition for religionsteologisk refleksion, som også er konstruktiv udmøntet i pastoralteologisk vejledning omkring religionsmødet i kirkens ritualer. Det fremgår med stor tydelighed af den vejledning, der var udsendt til konferencen i oktober 2018: "De kyrkliga handlingarna i en mångreligiös kontext. Ett brev från Svenska Kyrkans biskopar", der er udgivet allerede i 2012.

Som det fremgik af konferencens cases, indlæg og drøftelser, har de skandinaviske kirker meget at lære af hinanden med hensyn til religionsteologi, religionsmøde og ikke mindst tværreligiøse kirkelige handlinger. Måske burde der etableres en gensidig evalueringsproces, hvor religionsteologiske medarbejdere fra de tre nabolande søger at evaluere den religionsteologiske praksis omkring kirkelige handlinger i de tre kirker på grundlag af indsamling af empirisk og teologisk dokumentationsmateriale. Kirkerne kan lettere gøre for lidt end for meget på dette område.

DE KIRKELIGE HANDLINGERS TEOLOGI

Som vi så det udtrykt i foredragets indledningscitater fra biskop Arendt, må kirken have en teologi for de kirkelige handlinger, når de, som tilfældet er med de blandede familier, ikke længere kan praktiseres som rituelle ekspeditionshandlinger efter fastlagt ritual. Her er et udkast til en sådan teologi.

De kirkelige handlinger er på én gang og i lige grad Guds og menneskers. De vellykkede kirkelige handlinger er udtryk for synergi mellem mennesker, der ønsker Guds hjælp og velsignelse, og Guds handling med mennesker. Ved dåben er det således Gud, der "døber med den Helligånd", men han gør det kun, "når vi kun vil", som Grundtvig siger det i sin konfirmationssalme:

Han, som på jorden bejler
til troskab uden svig,
når vi kun vil, besegler
sin pagt om Himmerig.
Han døber med den Helligånd
på ord, som aldrig fejler,
han rækker os sin hånd.
(DDS 479,1)

De kirkelige handlingers formål er dobbelt. Kirken skal bruge sin ritualmagt til at styrke mennesker i den bestræbelse for godt samliv, der er deres, fx i en blandet familie. Samtidigt er det vigtigt, at det enkelte menneske, sammen med dets pårørende, må styrkes i troen på Gud som deres støtte midt i den eksistentielle orienteringskamp, som ofte knytter sig til livsovergange. De kirkelige handlinger er således livsorienteringsritualer, der på én gang skal styrke enkelte deltagere og give dem mulighed for at vende sig mod Jesus Kristus og måske orientere sig efter ham. Der er to afgørende kriterier for, om den kirkelige handling lykkes: dels skal den støtte mennesker i den udfordring, de kommer med, fx deres parforhold, deres børn eller deres sorg og savn. Dels skal den pege på Kristus for flest muligt deltagere.

I kølvandet på N.F.S. Grundtvigs skabelsesteologisk vægtede trinitetsteologi (Iversen 2012) er der i Den danske Folkekirke en ganske stærk sans for, hvad det vil sige, at det menneskelige og det kristelige vekselvirker og hænger sammen, fordi det sandt kristelige i sidste instans er identisk med det sandt menneskelige og vice versa. Den tidligere korshærtschef Bjarne Lenau Henriksen udtrykker det programmatisk således i alle sine foredrag:

Man kan tage alle mulige former for værdighed fra et menneske, men ikke at det er skabt af Gud, skabt i Guds billede, elsket af Gud ... Kaj Munk skriver i en prædiken i bogen "Ved Babylons Floder": "At vidne om Gud, det vil først og fremmest sige at leve saa Livet bliver dyrebart for andre og det gode i dem styrkes" (Sørensen 2006).

Kirken må skabe rammen for mødet mellem Gud og mennesker ud fra den forståelse, at det sandt kristelige (det, kirken må formidle om Gud, som den kender ham i Jesus Kristus) altid udtrykkes bedst gennem det sandt menneskelige (det, mennesker kommer med), ligesom det sandt menneskelige altid har brug for det sandt kristelige for at kunne udfoldes og fastholdes. Derfor kan og skal kirken gå langt for at møde mennesker, hvor de er. Martin Luther, der i en senere politisk situation, udtrykte ukristelige ting om jøderne, skriver således i sin kommentar til 1 Kor 9,20 om at blive som en jøde for jøderne og en græker for grækerne:

Hvis jeg nu selv skulle komme blandt jøderne og skulle forkynde evangeliet og så, at de var svage, da ville jeg lade mig omskære og spise og lade være med at spise, som de gjorde ... så at jeg kunne være hos dem og drive på evangeliet. Thi om jeg ikke rettede mig efter dem, så lukkede jeg døren for mit evangelium. Derfor måtte jeg påtage mig deres levevis og sige således: Sandt er det, at omskærelse er indsat af Gud, god og rigtig. Men vi har en lære fra Kristus, at ingenting andet er nødvendig for at blive salig end troen på frelseren ... [stod de alligevel hårdnakket på et krav om omskærelse] ... da måtte jeg sige: Farvel! Thi dette ville være at træde evangeliet og troen for nær og ikke at tåle... (WA 15,611,30ff.).

Mangt og meget i Luthers udtryksform og ikke mindst hans senere politiske handlinger må man som lutheraner i dag stille sig kritisk i forhold til. Men Luther vidste noget om, at fokus på Jesus Kristus er vigtigere end fokus på den etablerede kirkes bekvemmelighed. Hvornår har en folkekirkekristen sidst overvejet at lade sig omskære for at være solidarisk med de omskårne, hvis praksis nu står for skud, for dermed samtidig at vise, hvor vigtigt det er for en kristen at vidne om Jesus Kristus med brug af den fulde frihed, man har som kristen?

TVÆRRELIGIØSE KIRKELIGE HANDLINGER SOM KLASSISK MISSION

Det er en gammel missionsteologisk indsigt, at den største udfordring i kirkeligt arbejde og kristen mission ikke er, hvad "de andre" kan finde på at gøre ved kristendommen, hvis de kristne inviterer "de andre" ind indenfor, så de måske tager kristendommen til sig. Det største problem i kirkeligt arbejde og mission er, at vi, der mener, at vi er kristne, ikke tør dele kristendommen med dem udenfor af frygt for, hvad de dog kan finde på at gøre ved 'vores kristendom'. Derfor må kirken altid gå langt – ikke for at please mennesker, men for at rumme dem, tjene dem og dermed vidne om Kristus for mennesker af alle slags.

I sin konsekvens handler kristen mission ikke kun om at være den gode vært, der modtager gæster, men om at være den gode gæst, der takker ja til at leve med i andre menneskers huse og liv. Det er til at være gæster, Jesus udsender sine disciple (Luk 10). Den Jesus Kristus, kristen mission skal vidne om, er den inkarnerede, der lod sig sende og tog bolig blandt mennesker. I den aktuelle situation med et mindretal af indvandrere og en flertalskirke med mange styrkepunkter, viser det sig imidlertid, at det at være den vært, der modtager "de andre", får en stærk betydning. Efter 20 år i indvandrerarbejde på Vesterbro i København har indvandrerpræst Niels Nymann Eriksen fra Apostelkirken eftertænkt sine erfaringer som "vært" for indvandrere i bogen *Gæstfrihed*, hvis titelbladssentens lyder således: "Det er i mødet med den anden, du møder dig selv".

Eriksen konstaterer, at "arvesølvet" i folkekirken "ikke er særligt tilgængeligt for kirkegængere af anden herkomst". Derfor er mangt og meget i Apostelkirken ændret for at gøre kirken tilgængelig for flygtninge og indvandrere (Eriksen 2018, 16). Men den slags ydre ændringer slår ikke til. Først og sidst må præst og menighed arbejde med deres egne holdninger og eksistentielle selvforståelse. Eriksen knytter til ved Andrej Rublovs ikon fra Gud Herrens besøg hos Abraham i Mamrelund, som samtidig skal læses som en treenighedsikon. Dermed knytter han den centrale forståelse af Guds treenige væsen sammen med erfaringen af velsignelsen i mødet med den fremmede:

Det udbytte, et menneske får af mødet med en fremmed, lader sig ikke omsætte i anden valuta. Der findes intet marked for den fremmedes velsignelse... Man lærer i sandhed kun et andet menneske at kende ved at elske det. Det er noget ved et andet menneske, som vi først får adgang til, i det øjeblik vi vælger at vise det kærlighed. Ja, det er ikke blot værten, men gæsten selv, der får adgang til en sandhed om sig selv, som ikke ville være tilgængelig, medmindre der blev udvist *philoxenia*... (Eriksen 2018, 11-13).

Med Hannah Arendt argumenterer Eriksen for, at *anerkendelse* af andre mennesker som selvstændige individer med rettigheder ikke slår til. I stedet må der ske en *vedkendelse*, hvor det andet menneske mødes med tillid som én, værten ikke kan være foruden, fordi værten møder Kristus selv i den fremmede gæst. Det betyder, at kristne altid må møde deres gæster med samme tillid, som vi som regel møder vore nærmeste med:

... det er først i det omfang, du viser tillid, at du får adgang til den "sande" udgave af det menneske, du står overfor. Tillid er en selvopfyldende profeti. Når et menneske vises tillid, kan noget rejse sig i det menneske, som har været dybt begravet under ruinerne af egne forspildte muligheder og andres undertrykkelse. Hvis man derfor først vil forstå og vurdere et menneske, før man viser det tillid, henviser man det menneske til sin fortid i stedet for at åbne for dets fremtid. (Eriksen 2018, 57).

I en afsluttende overvejelse over gæstfrihedens spiritualitet fremhæver Eriksen, at der til ethvert møde hører en afsked, hvor den anden stilles frit. Sådan gælder det i forholdet til de nærmeste i familien etc. Og sådan gælder det i forhold til den fremmede, der kommer som gæst. Vi kan i sidste instans ikke leve hinandens liv. I ethvert menneskes liv er der – i det vestlige samfund i det mindste – en erfaring af ensomhed, som enhver må øve sig i at leve med ved at fastholde forventningen om, at vi er del af noget, der er større end os, sådan som det erfares i den gæstfri praksis (Eriksen 2018, 138).

Kirken har alt at vinde og måske nærmest ingenting at tabe ved at gå dybt ind i de eksistentielle møder, som i dag kommer klart til udtryk ved de kirkelige handlinger, når præsten – med nødvendig støtte fra kirken – er udrustet med tid og indsigt til at tage den udfordring op. Al erfaring viser, at de menigheder og de missionærer, der er nået længst i forståelsen af eksistentielt anderledes mennesker, ikke blot kan blive en velsignelse for dem, de arbejde blandt, men selv styrkes og profileres i deres kristne tro. To fornemme eksempler fra min generation af tværreligiøst arbejdende præster her i København er Lissi Rasmussen med 30 års arbejde blandt indvandrere, især unge med islamisk baggrund i Københavns fængsler, udmøntet i mentororganisationen *Katalysator*, og Ole Skjerbæk Madsens lige så vedvarende indsats blandt nyåndelige grupperinger, udmøntet i den kristne praksisform *I mesterens lys*, der støttes af Areopagos.

I den politiske diskurs er det store plusord "integration", der i hvert fald i Danmark reelt dækker over en fordring om assimilation. Den kristne kirke må til enhver tid forsage den politiske form for "integration", som reelt betyder, at "de andre" skal passes ind og helst konformerer til de skabeloner, vi gamle lever i. I stedet må kirken satse på den form for inklusion, hvor kristendomsforståelse og fællesskabsformer transformeres, så de i fuld forstand kan blive fælles for både de gamle og de nye indbyggere i landet. Kun sådan kan kirken komme i nærheden af at leve op til Paulus' fordring om, at lade alt være tilladt og samtidig altid gøre det, der gavner de andre. På Kristelig Handicapforenings hjemmeside kan man for tiden læse følgende indledning til et interview:

Inklusion er ikke noget, du kan vælge. Det kommer ud af evangeliet. Men vi er ligeglade med evangeliet," siger den schweiziske teolog Oliver Merz, der har skrevet doktorafhandling om inklusion i kirken.

Han siger det ikke i en hård eller anklagende tone, men han sidder roligt og smilende via en skype-forbindelse mellem Danmark og Schweiz. Der er dog ingen tvivl om, at han mener det. Måske ikke at vi er ligeglade med evangeliet, men i hvert fald at der er noget helt grundlæggende i forhold til evangeliet, vi ikke handler på.

Oliver Merz oplever, at mange kirker ikke inkluderer mennesker med handicap i gudstjenesterne og kirkens liv, og det bekymrer ham, fordi han oplever netop inklusion og et forskelligartet fællesskab som noget helt grundlæggende for den kristne tro.⁷

Oliver Merz argumenterer for inklusion af handicappede mennesker af enhver slags i kirken. Ikke mindst, når det gælder folkekirken rammer han plet her: Kirkerne har brugt millioner af kroner til at få handicapvenlige adgangsforhold til bygningerne, men der gøres ikke ret meget for at sørge for reel plads til de handicappede gennem aktiv indbydelse af dem fra kirkens side. At pynte facaden, mens der ikke sker en reel inklusion af alle grupper i samfundet, er ikke særligt evangelisk.

⁷ <https://www.k-h.dk/kh-bladet/artikelliste-2017/det-kristne-faellesskab-skal-vaere-mangfoldigt/> (besøgt 11.11.2018).

KONKLUSION

Det store flertal af mennesker i Skandinavien deltager i kirkelige handlinger mindst én gang hvert år. Til sammenligning er det (i Danmark) kun 10 procent, der deltager i søndagshøjmesse i løbet af et år. Derfor er de kirkelige handlinger, især de tværreligiøse, folkekirkens bedste teologiske eksperimentarium og lærested i dag. Kristendommen er ikke en statisk størrelse, men en tro og en praksis, der bliver til og leves ud, hvor Kristustro møder ikke-Kristustro, sådan som vi kan se, at det sker overalt i Det Nye Testaments beretninger. Kan folkekirken rumme de kulturelt og religiøst radikalt anderledes, kan den også lære at skabe mødesteder for danskfødte medborgere, så forskellige vi er. Derfor må indsatsen omkring de kirkelige handlinger, især de tværreligiøse, opprioriteres som en normal og basal opgave i folkekirken. For at bruge det udtryk, Niels Henrik Arendt brugte i biskoppernes diakoniudvalg omkring år 2000. "Diakonien skal lyses i kuld og køn" som en central del af folkekirkens arbejde" (Nissen (red.) 2001, 247). Det skal de tværreligiøse kirkelige handlinger også. Først og sidst er de tværreligiøse kirkelige handlinger udtryk for kirkens klassiske opgave, dens mission.

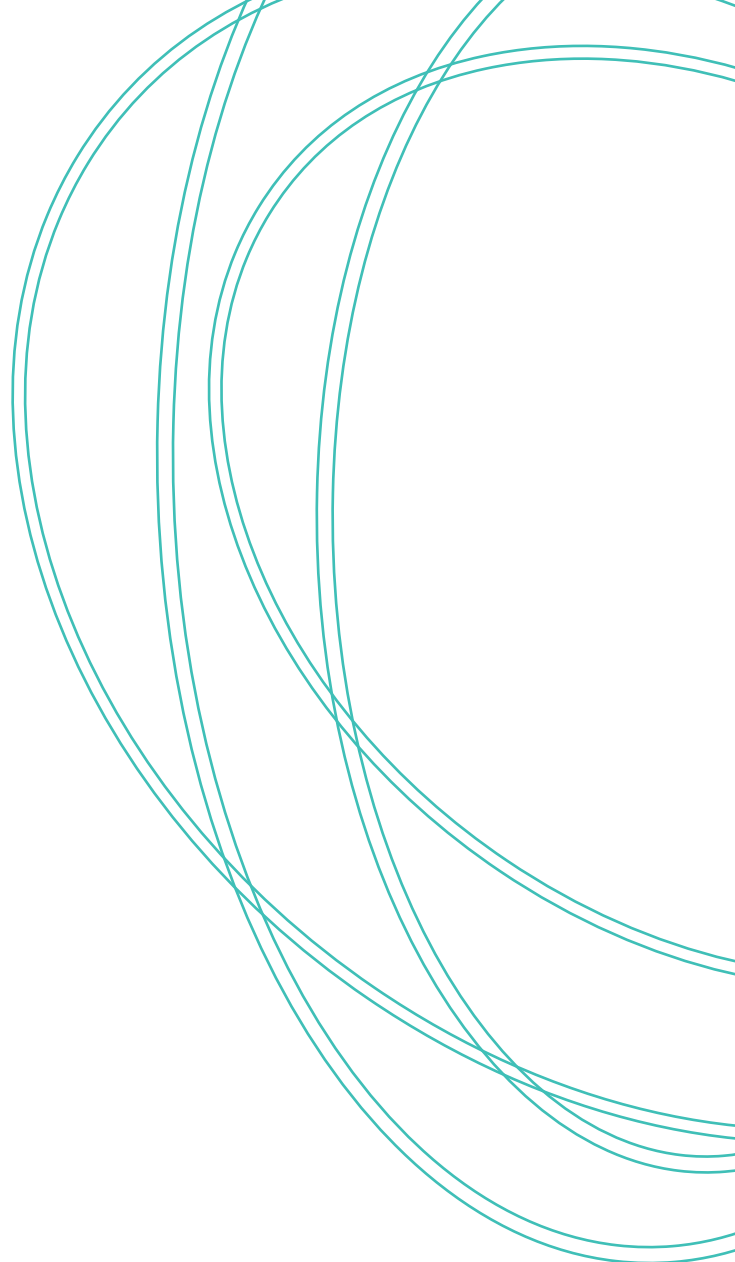
Der er altid mindst fire parter i spil, når det gælder tværreligiøse kirkelige handlinger:

- a. Deltagerne, der kan føle sig set, anerkendt og opbygget, når de møder ritualer på en for dem resonant måde.
- b. Præsten og andre kirkelige medvirkende, der bliver bedre teologer og evangelisk-lutherske kristne af at arbejde tværreligiøst
- c. Ikke-deltagerne, hvis reaktioner, man er bange for, hvis de fx hører, at der vist nok blev læst op af Koranen i kirken.
- d. Avispolemikerne, der hyler op.

Heroverfor må man holde sig til højskolelærer Jørgen Bukdahls ord om forholdet mellem danskere og tyskere i Sydslesvig: "Man skal ville de andre uden at opgive sig selv". Religionsmøderne i de kirkelige handlinger kan og bør hjælpes på vej med kirkelige vejledninger, men i sidste instans er den lokale indsats et lokalt ansvar. Her gælder samme kristne handlefrihed, som hos den barmhjertige samaritaner og i al anden kristen tjeneste der må arbejde ud fra treklangen se, bedømme og handle. Eller sagt med lidt mere tydelige ord på engelsk: *Attention, Discernment and Action*.

REFERENCER

- Arendt, Niels Henrik 2007. "Udfordringen fra sekulariseringen eller multi-religiøsitet": Christensen, Berit Schelde m.fl. (red.) 2007. *Karma, koran og kirke. Religiøs mangfoldighed som folkekirkelig udfordring*. Forlaget Univers, 128-134.
- Eriksen, Niels Nymann 2018. *Gæstfrihed*. København: Akademisk Forlag.
- Fagerli, Beate m.flk. (red.) 2016. *Dialogteologi på norsk*. Oslo: Verbum Akademisk Forlag.
- Iversen, Hans Raun 2012a. "Den danske folkekirke i nordisk belysning": Christoffersen, Lisbet m. fl. (red.). *Fremtidens danske religionsmodel*. København: Anis, 23-40.
- Iversen, Hans Raun 2012b. "N.F.S. Grundtvigs trinitariske folkekirketeologi i nordisk kontekst": Grundtvig Studier 2012, 89-108.
- Iversen, Hans Raun 2018. *Ny praktisk teologi*. København: Eksistensen.
- Kanter, Rosabeth Moss 1995. *World Class. Thriving Locally in the Global Economy*. New York: Simon and Schuster.
- Kierkegaard, Søren 2012 [1859]. "Synspunktet for min Forfatter-Virksomhed": *Søren Kierkegaards Skrifter 16*. København: Søren Kierkegaard Forskningscenter.
- Kritisk Forum for Praktisk Teologi* 145/2016. Tema: "Religionsteologi i praksis."
- Larsen, Irene og Peter Green Sørensen 2005. "Gudsforestillinger i folkeskolen": Morten Thomsen Højsgaard og Hans Raun Iversen (red.). *Gudstro i Danmark*. København: Anis, 143-162.
- Leth-Nissen, Karen Marie og Astrid Krabbe Trolle 2015. *Dåb eller ej? Rapport om småbørnsældres til- og fravalg om dåb*. København: Publikationer fra Det Teologiske Fakultet nr. 59.
- Nissen, Karsten (udg.) 2001. *Diakoni – en integreret dimension i folkekirkens liv*. København: Aros.
- Lindberg, Jonas 2015. *Religion in Nordic Politics as a Means to Societal Cohesion. An Empirical Study of Party Platforms and Parliamentary Debates 1988-2015*. Dissertation. Uppsala Universitet.
- Rosa, Hartmut 2016. *Resonanz: Eine Soziologie der Weltbeziehung*. Berlin: Suhrkamp Verlag.
- Singla, Rashmi 2015. *Intermarriage and Mixed Parenting. Promoting Mental Health and Wellbeing. Crossover Love*. Palgrave.
- Sørensen, Søren Peder 2008. *Det dyrebare menneskeliv – korshærschef Bjarne Lenau Henriksens liv og virke*. Rødovre: Forlaget Sohn.
- Taylor, Charles 2007. *A Secular Age*. London: The Belknap Press of Harvard University.
- Woodhead, Linda and Hans Raun Iversen (eds.) 2019. *The Old National Churches of Northern Europe: The Persistence of Societal Religion*. (under udgivelse)

LÆS MERE OM RELIGIONSMØDE...

... på www.religionsmoede.dk, hvor du blandt andet finder rapporten "Tænketank om kirkelige handlinger - i et samfund med forskellige religioner om livstydninger".

Du kan desuden også finde et samtaleoplæg på baggrund af rapporten på <https://religionsmoede.dk/materialer/rapporter/kirkelige-handlinger-i-det-pluralistiske-samfund>

KONTAKT FOLKEKIRKE & RELIGIONSMØDE

Kåre Schelde Busk, generalsekretær, KSB@religionsmoede.dk

Ane Kirstine Brandt, religionsteologisk konsulent, AKB@religionsmoede.dk

Stiftssamarbejdet "Folkekirke & Religionsmøde"

Peter Bangs Vej 5B
2000 Frederiksberg
Tlf. 38 38 49 91
www.religionsmoede.dk
mail@religionsmoede.dk

